

Voorbij Jan Bieleman's “Five centuries of farming”

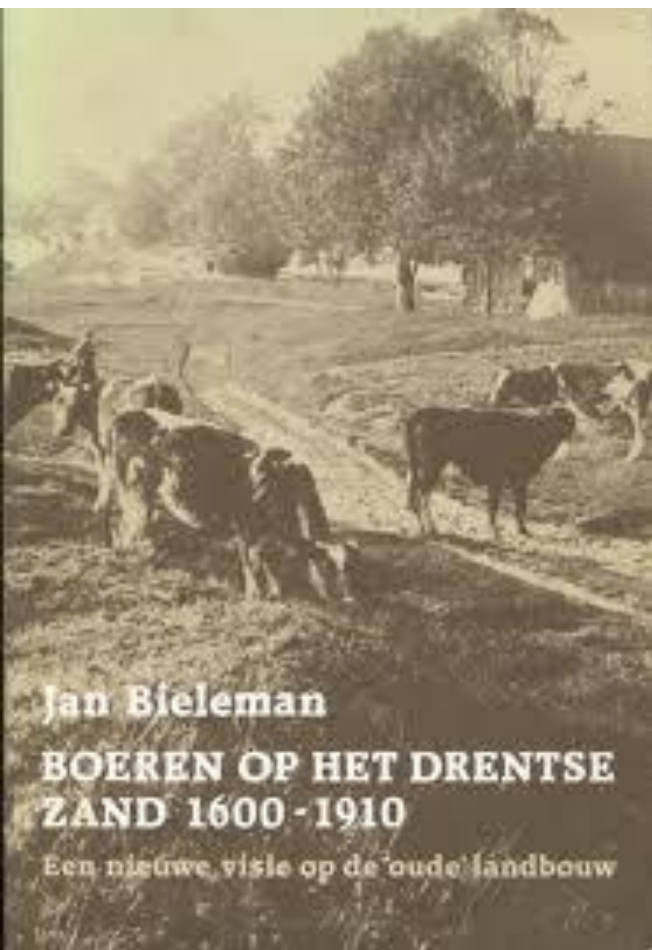
Richard Paping

University of Groningen

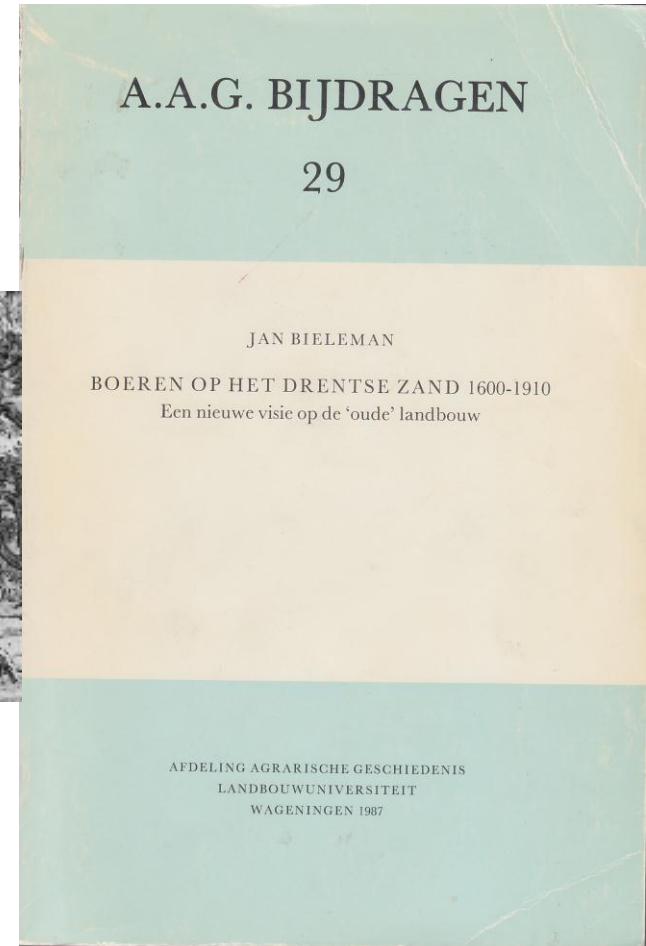
Vereniging voor Landbouwgeschiedenis, 30 maart 2012 Wageningen

De basis: Drentse boeren

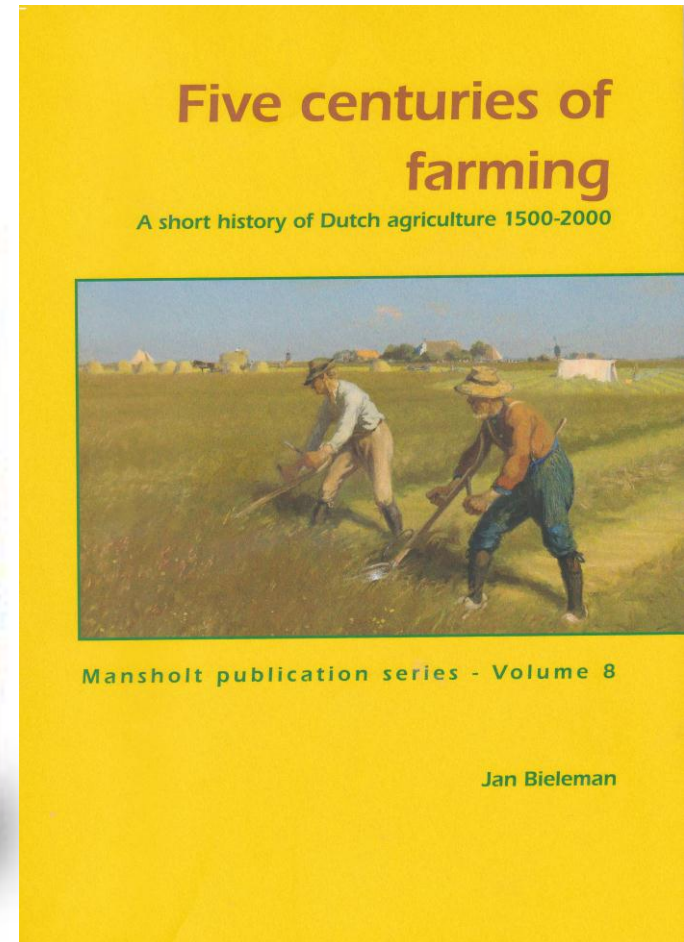
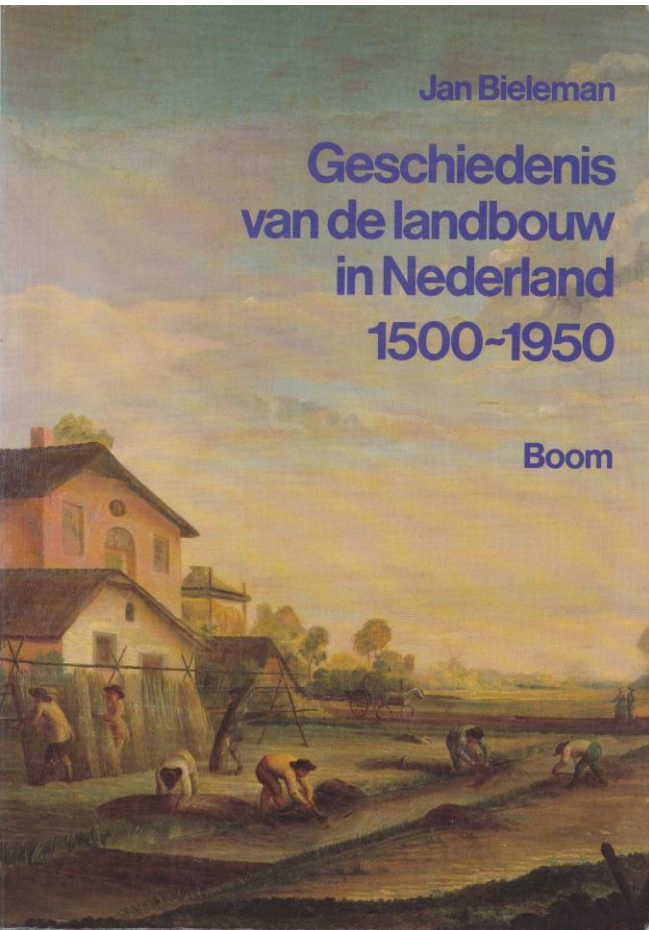

Van Drielst, Eext 1786

Standaardwerken over de geschiedenis van de Nederlandse landbouw

De Bieleman-aanpak van de Nederlandse landbouwgeschiedenis

- Zeer lange termijn benadering
- Landbouwsysteem centraal, veel aandacht voor landbouw-technische ontwikkelingen “a cows and ploughs history”.
- Nadruk op grote regionale verschillen binnen Nederland, mede door de verschillen en grondsoorten en de afstand tot de markt
- Aandacht voor voortdurende dynamiek van boeren en hun marktgerichtheid sinds de vroegmoderne tijd

Een definiering

- Landbouwgeschiedenis (i.h.b. het technische aspect)
- Agrarische geschiedenis (inclusief de landbouw in zijn sociaal-economische context, o.a. relatie markt)
- Plattelands- of rurale geschiedenis (inclusief zaken die niet direct te maken hebben met de agrarische bedrijfsvoering: politiek, cultuur, demografie, niet-agrarische plattelanders e.d.)

Chronologische structuur boek

- 1500-1650: Groeiende verscheidenheid in agrarische systemen in Nederland
- 1650-1850: Contractie en expansie. Opgehangen aan seculaire trend: stagnerende bevolkingsgroei en lage prijzen 1650-1750, versnelling groei en hogere prijzen 1750-1850
- 1850-1950: Nieuwe markten, nieuwe kansen
- 1950-2000: Boeren wordt agribusiness

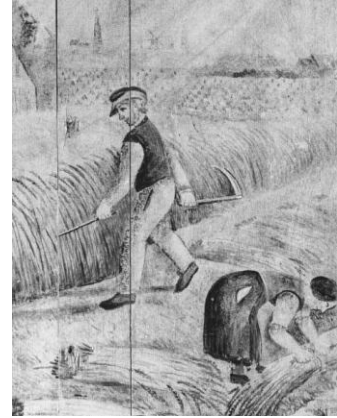

Citaten Bieleman:

- “Landbouw en boerensamenleving in het verleden waren minder star dan men vaak geneigd is aan te nemen” (p. 17)
- “In de jaren 1950 was het Nederlandse platteland als nimmer tevoren het domein van de landbouw. Nooit eerder waren er meer mensen werkzaam geweest als boer, landarbeider of tuinder, of hadden een beroep dat direct gelieerd was aan de landbouw. Platteland was boerenland; landbouw en platteland waren synoniem”. Waarna Bieleman wijst op de snelle en grondige verandering in de jaren 1960 (p. 572).

‘Nieuwe’ perspectieven voor agrarische/rurale geschiedenis 1: ARBEID

- De grote verschillen in boerderijomvang binnen dorpen, maar ook tussen de regio's.
  - Waardoor kwam dit?
  - Wat betekende dit voor de bestaansbasis van die verschillende bedrijven op korte/lange termijn? [Armoede!]
  - Waardoor op ene plek veel arbeiders en elders kleinbedrijf?

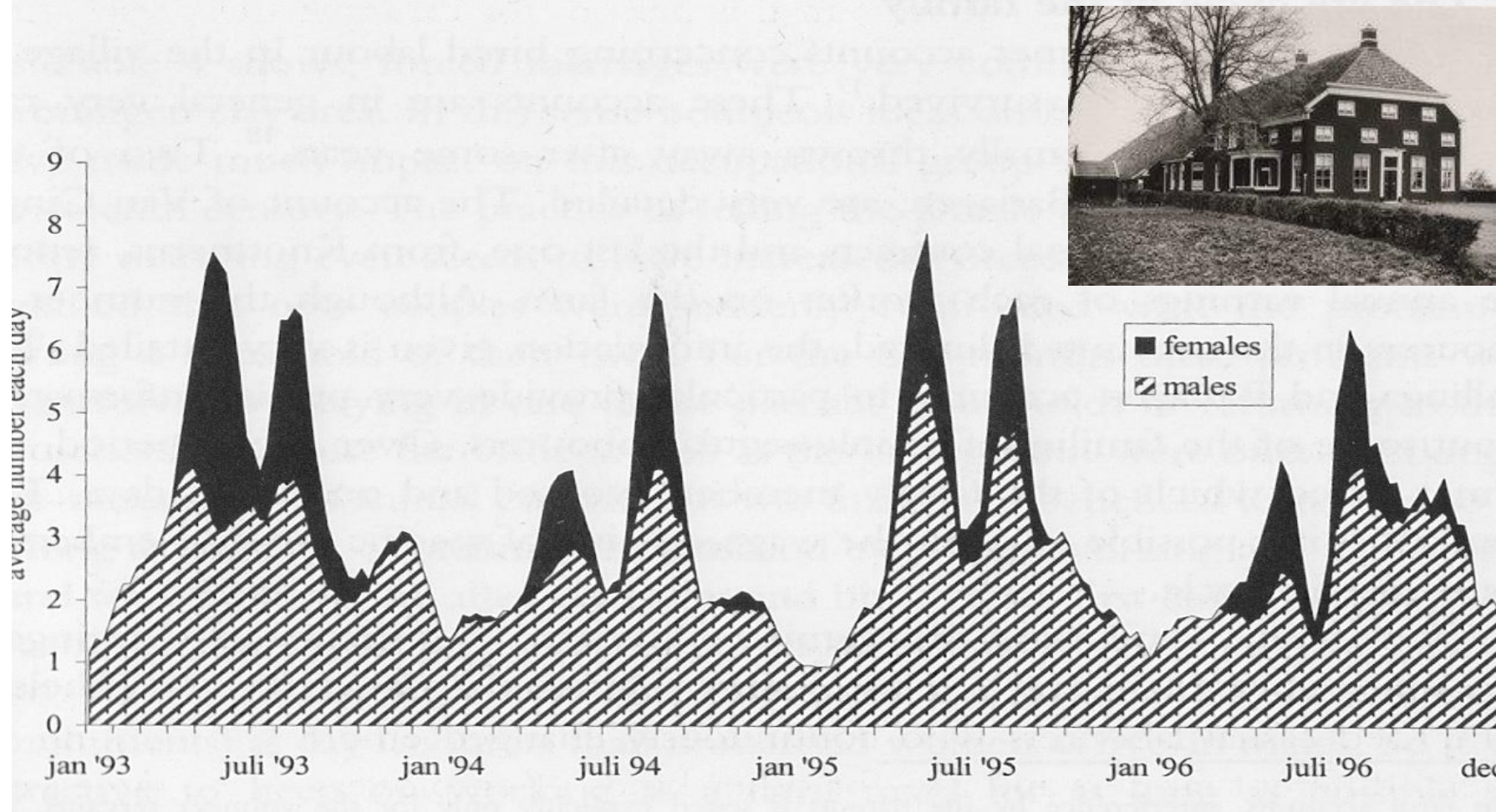
- Arbeidsinzet en werkgelegenheid van verschillende groepen personen

- binnen het huisgezin (ouderen en jongeren)
- van mannen en vrouwen (gender)
- van extern personeel (seizoen- en landarbeiders, keuters, inwonend personeel, e.a.)
- Het effect van de sterk seizoensgebonden vraag naar arbeid (winterwerkloosheid) en de veranderingen daar in.

Ingehuurde vrouwelijke en mannelijke arbeiders per dag op boerderij Dallinga te N-Scheemda 1893-1896: (vrouwelijke) winterwerkloosheid!!

‘Nieuwe’ perspectieven voor agrarische/rurale geschiedenis 2: DE NIET-AGRARIERS

- Enorme verschillen in specialisatie op platteland per regio tot in het begin 20e eeuw (ca. 1800: Drenthe <20% buiten landbouw, Groningen ca. 40%).
  - Het proces van verdwijning van deze verschillen in de 20e eeuw
- De werkelijke specialisatie op het platteland (richtten ambachtslui, handelaren e.d. zich volledig op niet agrarische activiteiten, of zijn ze boer bij).
  - De toenemende volledige specialisatie in de 20e eeuw
- Wat waren de verhoudingen tussen boeren en de vele toeleveranciers en afnemers (smeden, timmerlieden, kuipers, wagenmakers, handelaren, voerlieden, schippers etc) en hoe veranderden die?

NB: Bedenk uiteindelijk wordt thans het overgrote deel van het geld met agrarische producten verdiend BUITEN de landbouw

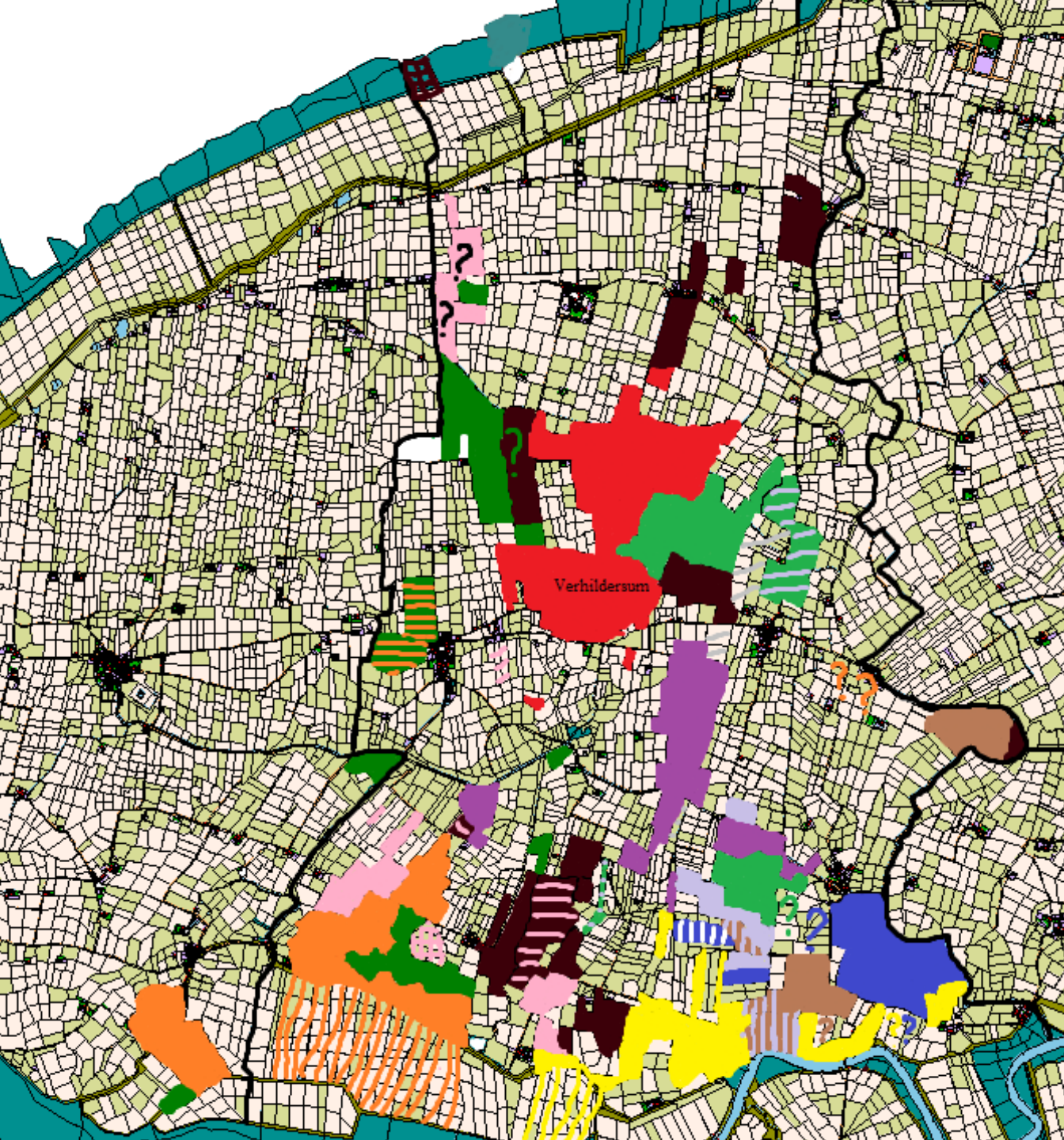
‘Nieuwe’ perspectieven voor agrarische/rurale geschiedenis 3: DE DYNAMIEK

- Dynamiek in Nederlandse landbouw niet slechts in de technische bedrijfsvoering en marktgerichtheid. Ook minder continuïteit in de bedrijfsleiding, zeker over de generaties (artikel Paping/Karel, 2011 TESS: zowel in Groningen, als Drenthe, maar ook Holland, Gelderland).
  - Opvolging op het ouderlijke bedrijf niet automatisch. Snelle Nederlandse bevolkingsgroei vanaf ca. 1790 vergroot opvolgingsproblemen voor nieuwe generatie. Na 1950 wordt dit nog versterkt door noodzaak van schaalvergroting.
- Klassiek-economisch: voortdurend proces van concurrentie om schaarse bedrijven tussen kinderen, maar ook met de buitenwereld.
  - Falende bedrijfsvoering betekende verlies bedrijf voor zichzelf, of voor de kinderen
  - Gebrekkige capaciteiten of gebrek aan vertrouwen maakte het veelal onmogelijk om een goed (groot) bedrijf te verkrijgen
- Verhouding eigendom-huur verandert voortdurend in deze lange periode

Nieuwe bedrijfsleiding op boerderijen in Marne, 1590-1799

Hectares	5-15	15-30	30-50	50+	Total
Zoon (gehuwd)	11%	12%	18%	27%	16%
Dochter (gehuwd)	3%	5%	10%	6%	6%
Ongehuwde kinderen	0%	1%	2%	6%	1%
Andere nabije familieleden	3%	2%	4%	8%	4%
Totaal familieleden	16%	20%	34%	47%	26%
Weduwe hertrouwt	12%	11%	16%	17%	13%
Weduwnaar hertrouwt	8%	10%	13%	14%	11%
Totaal hertrouwen	19%	21%	29%	31%	24%
Niet-verwanten (verkocht)	40%	45%	29%	18%	36%
Niet-verwanten (verhuurd)	0%	1%	1%	0%	1%
Leeg/ arbeiders / verdwenen	11%	6%	3%	1%	5%
Geen familie	51%	51%	33%	19%	42%
Onbekend (geen zoon!!)	14%	8%	5%	2%	8%
N	190	307	282	93	872

Oostelijke Marne:
'Adellijke'
landcomplexen,
15e/16e eeuw

Rood: Onsta op
Verhildersum

Lichtgroen: Christof.
Van Ewsum

Grijs: fam. Sickinghe
en erven

Groen: Blijke tho
Fraam

Oranje:
tho Iwer

Roze: fam. Panser

Paars: Fybe von
Meckama

Geel: Janko Douwema
erven

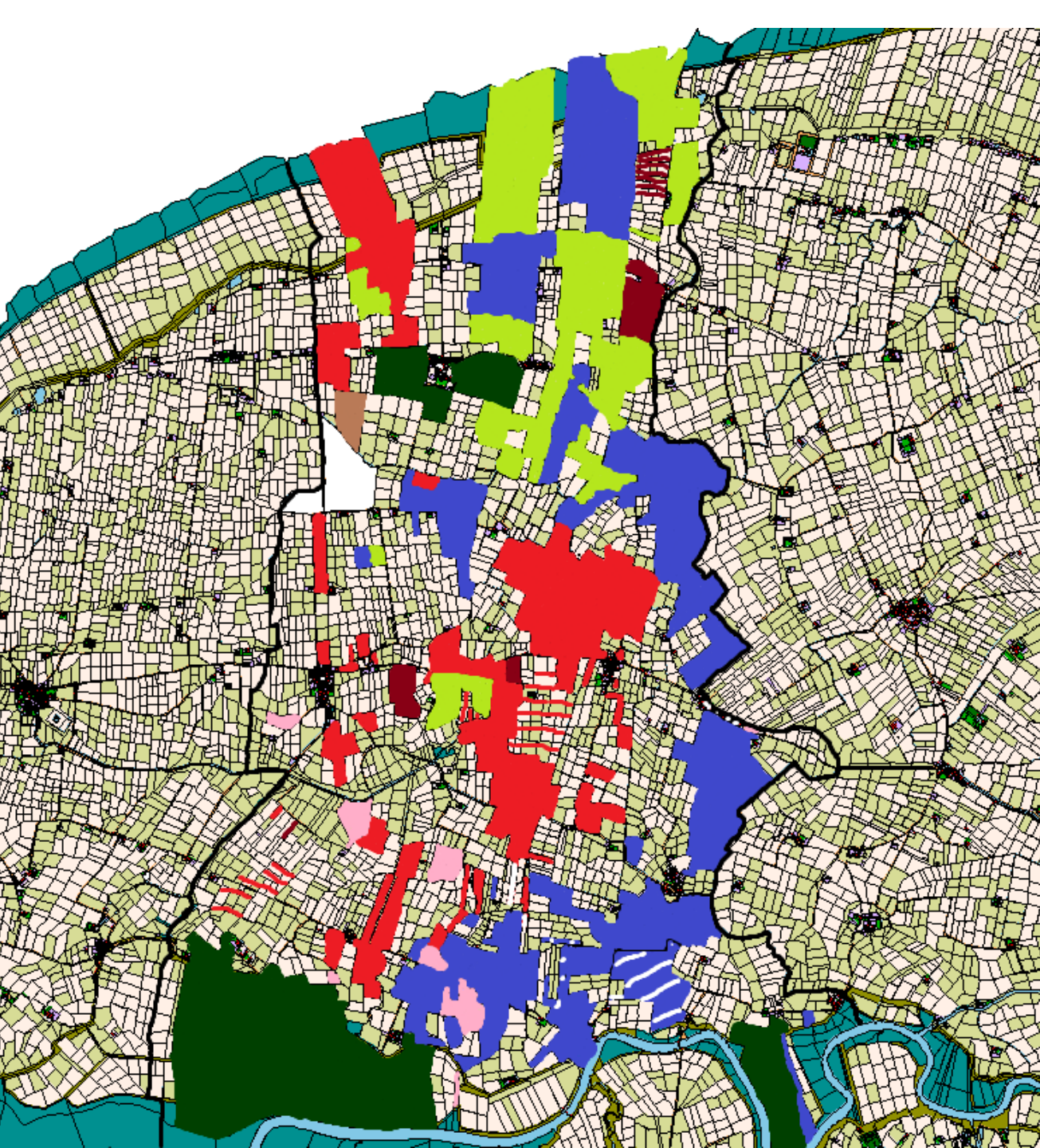
Bruin: Sicke tho
Dekema

Blauw: Gaikinga ter
Borg en Clant te

Luilema

Donkerrood:
overige adel

Oostelijke Marne:
'Adellijke' landcomplexen,
rond 1806

Rood: Ludolf Tjarda van
Starkenborg op
Verhildersum en Borgsweer

Lichtgroen: Alberda van
Menkema en Dijksterhuis

Blauw: Balthasar van
Asbeck op Lulema

Donkergroen:
nakomelingen Onno
Tamminga van Alberda

Roze: erven Van In en
Kniphuizen (Asinga)

Bruin: Jarges eerder op
Tammingaborg

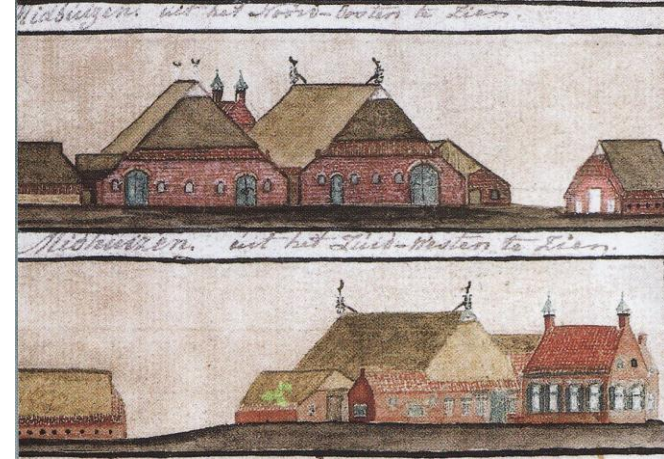
Donkerrood:
overige adel

‘Nieuwe’ perspectieven voor agrarische/rurale geschiedenis 4: GELD

- Geld speelde al vroeg een cruciale rol in de Nederlandse landbouw: hoewel de regionale verschillen denkkelijk groot zijn.
- Juist grote rol geld stond aan basis van dynamiek van de Nederlandse landbouw
  - De marktgerichtheid: geld door verkoop van gewassen was cruciaal om een bedrijf in stand te houden
  - De financiële kant van de bedrijfsvoering was vermoedelijk in het verleden net zo belangrijk als de technische (bestudering is de laatste jaren veronachtzaamd -> landbouwboekhoudingen NAHI).
- Boeren konden bankroet gaan, als ze het niet goed deden. Dat was zo in de zeventiende eeuw, in de negentiende eeuw en ook nu. Incapabele boeren kunnen zich dus niet staande houden in zo'n systeem! Gold dit echter voor alle delen van Nederland?

Vermogens boeren Groninger klei 1770-1811 (inventarissen)

	Bruto vermogen	Schulden
1770-1783	3.900	2.200
1784-1797	5.800	2.700
1798-1811	12.100	6.800

‘Nieuwe’ perspectieven voor agrarische/rurale geschiedenis 5: KREDIET

- Financiering van het bedrijfskapitaal van boerderijen gebeurde voor een groot deel met krediet (in elk geval in kuststreken, maar in welke mate elders?). Krediet is niet nieuw!!! Het is van alle tijden!!
- Hoe werkte het kredietsysteem op het platteland door de tijd heen?
  - Financierden de boeren hun schulden vooral met leningen van familieleden? Van rijke boeren? Van adel en patriciaat? Van stedelingen?
  - Wat was hun rol als kredietverschaffers voor arbeiders, kleine boeren en middenstand?
  - Hoe werden garanties verkregen? Hoe kon het soms toch mis gaan?
  - Waardoor daalde de (hypotheek)rente zo sterk vanaf de zestiende eeuw van 6-7% naar 3-4% om in de 19e eeuw weer wat te stijgen?
  - Hoe ging (vooral na 1900) de grote overgang in zijn werk van onderlinge leningen, naar lenen via het bankwezen (boerenleenbanken). En hoe garandeerden die hun leningen.

De gedwongen verkoop in 1626 van ca 7,5 ha. te Kloosterburen van boer Allert Reintiens met zijn moeder Bijwe Wibbes: de opgebouwde schulden

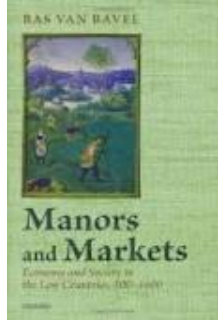
- f58, f54 en f108, f216 in 1608, 1610, 1611 en 1613 van Wilhelmus Dronrijp in Groningen, rente ca. 7,5%
- f100 in 1611 van boer Johan Stolling en Marriken te Leens a 7%
- f150 in 1613 en f100 in 1620 van boer Allert Sjabbes kinderen a 6% en 5%
- f100 in 1617 van buurman Heine Pauwels en Aafke te Leens a 7%
- f318 in 1618 van tante Ide Wibbes te Kloosterburen
- f300 in 1620, f100 in 1624 en f350 in 1625 van erfgenamen Casper Christoffers in Brunswijk a 7%
- f50 in 1620 van Haijo Thomas kinderen a 6%
- f100 in 1621 van Thomas Haikes weduwe te Kloosterburen a 6%
- f150 in 1623 van boer Jurrien Rijkels kinderen te Leens a 7,5%
- f100 gekocht in 1625 door vaandrig Sicco van Haack a 7%
- f60 in 1626 van Gale Ubels en Tjark Goitiens te Wehe
- Ongenoemde boetes van de provincie
- f40, f245 en f230 wegens paalwerken en dijken
- f14 achterstallinge landhuur van Hylje Allerts te Groningen
- f8 boeschuld van Hindrik Alberts Landt

Conclusie

- Twee prachtige syntheses, die echter vooral ook aansporen tot verder onderzoek: we weten veel, maar veel weten we ook nog niet
- Vele maatschappelijke belangrijke kanten van de geschiedenis van de landbouw zijn nog flink onderbelicht: er is dus nog genoeg te doen!!
- In het algemeen: Misschien wat meer van de benadering Van Bavel voor de laatste vijf eeuwen [en overigens wat meer benadering Bieleman voor de vijf eeuwen ervoor]

- Wat is er goed en minder goed aan Jan Bieleman zijn boek; waar staan we nu met Agr. Geschiedenis in Nederland? Nu we deze syntheses hebben: hoe gaan we verder?
- De discussianten wordt gevraagd om de waarde van deze boeken te wegen voor de terreinen waarop ze werkzaam zijn en ook vanuit hun lof en kritiek op deze boeken na te denken over hoe verder met de agrarische geschiedenis en waarom in deze richting?